

Խ. ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. АБОВЯНА

ARMENIAN STATE PEDAGOGICAL
UNIVERSITY AFTER KH. ABOVYAN

www.aspu.am

ՀՈԳԵՔԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ, ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԵՐԸ,
ԳԱՍՏԿԱՐԳՄԱՆ ԵՎ ԱՆՏՈՐՈՇՄԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐԸ

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ: ХАРАКТЕРИСТИКИ,
ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ И ДИАГНОСТИКИ

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS: CHARACTERISTICS,
PRINCIPLES OF CLASSIFICATION AND DIAGNOSIS

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐ

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

PROCEEDINGS OF INTERNATIONAL CONFERENCE

21-23 ԱՊՐԻԼ, АПРЕЛЯ, APRIL, 2019

ԵՐԵՎԱՆ, ЕРЕВАН, YEREVAN

**ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

**АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
ХАЧАТУРА АБОВЯНА**

ARMENIAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY AFTER KHACHATUR ABOVYAN

**ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ.
ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԸ, ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ ԵՎ ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ
ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ**

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ: ХАРАКТЕРИСТИКИ,
ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ И ДИАГНОСТИКИ**

**PSYCHOLOGICAL PROBLEMS:
CHARACTERISTICS, PRINCIPLES OF CLASSIFICATION
AND DIAGNOSIS**

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐ
МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
PROCEEDINGS OF INTERNATIONAL CONFERENCE**

**ԵՐԵՎԱՆ, ԵՐԵՎԱՆ, YEREVAN
21-23 ապրիլի, апреля, April
2019**

**«ԼԻՄՈՒՇ» հրատարակչություն
Издательский дом «ЛИМУШ».
Publishing house «LIMUSH»**

ՀՏԴ 159.9:06

ԳՄԴ 88

Հ 730

Երաշխավորված է հրատարակության *և* Արմյանի անվ. ՀՊՄՀ Կրթության հոգեբանության և սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի գիտական խորհրդի կողմից

ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐ

ՍԱՄՎԵԼ ԽՈՒԴՈՅԱՆ - Գլխավոր խմբագիր, *և* Արմյանի անվան ՀՊՄՀ Կիրառական հոգեբանության ամբիոնի վարիչ, ՀՀ

ՏԻԳՐԱՆ ՄԻԿԱԵԼՅԱՆ - խմբագիր, *և* Արմյանի անվան ՀՊՄՀ Օտար լեզուների ֆակուլտետի դեկան

ՍԻՐԻՆԱ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ - խմբագիր, Կիրառական հոգեբանության ամբիոն, *և* Արմյանի անվան ՀՊՄՀ

РЕДАКТОРЫ МАТЕРИАЛОВ КОНФЕРЕНЦИИ

САМВЕЛ ХУДОЯН - главный редактор, заведующий кафедрой прикладной психологии АГПУ им. Х. Абовяна, Армения.

ТИГРАН МИКАЕЛЯН - редактор, декан факультета иностранных языков АГПУ им. Х. Абовяна, Армения.

СИРИНА АРАКЕЛЯН - редактор, преподаватель кафедры прикладной психологии, АГПУ им. Х. Абовяна, Армения.

EDITORIAL TEAM

SAMVEL KHUDOYAN - Chief editor, Head of Chair of Applied Psychology, ASPU after Kh. Abovyan, Republic of Armenia.

TIGRAN MIKAELIAN - Editor, dean of the Faculty of Foreign Languages, ASPU after Kh. Abovyan, Republic of Armenia.

SIRINA ARAKELYAN - Editor, Chair of Applied Psychology, ASPU after Kh. Abovyan, Republic of Armenia.

Հոգեբանական հիմնախնդիրներ. բնութագրերը, դասակարգման և Հ 730 ախտորոշման սկզբունքները: Միջազգային գիտաժողովի նյութեր.-Եր.: «Լիմուշ» հրատ., 2019.- 476էջ:

Ժողովածուի մեջ ընդգրկված են «Հոգեբանական հիմնախնդիրներ. բնութագրերը, դասակարգման և ախտորոշման սկզբունքները» միջազգային գիտաժողովի նյութերը:

ՀՏԴ 159.9:06

ԳՄԴ 88

ISBN 978-9939-64-323-6

© «Լիմուշ» հրատ., 2019

**ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ
ՄԻՋՈՒՆՈՒՄՅԱՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Ոսկանյան Կ. Վ.

ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն, Երևան, Հայաստան

Հանգուցային բառեր. *տնտեսագիտական հոգեբանություն, տնտեսական տուրբեկոթ, վարք, անհատական և էթնոհոգեբանական գործոններ, արդյունավետ կառավարում:*

Սոցիալական հոգեբանությունը, ի դեմս իր տեսական դրույթների և հետազոտական մեթոդների, լայն կիրառություն է գտել հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում, այդ թվում և տնտեսության: Ներկայումս այն այլևս ոչ թե զուտ հոգեբանության ճյուղ, այլ միջոլորտային գիտություն է: Սոցիալական հոգեբանության և տնտեսագիտության օրեցօր խորացող համագործակցությունը դրսևորվում է ինչպես միկրո, այնպես էլ մակրոտնտեսագիտական մակարդակներում:

Դեռևս վերջերս շուկայական տնտեսական համակարգի անցած երկրներում, որոնցից է նաև Հայաստանի Հանրապետությունը, ներպետական մակարդակում իրականացվող ցանկացած սոցիալ-տնտեսական միջոցառում հաջողություն կարող է ունենալ միայն այն դեպքում, եթե միջոցառումների բնույթը համապատասխանում է հասարակության պատմականորեն ձևավորված արժեհամակարգին, բարոյաիրավական նորմերին, ավանդույթներին, հասարակական կարծրատիպերին: Հասարակության կողմից նոր տնտեսական հարաբերությունների առանձնահատկությունների համարժեք ընկալումն այն գլխավոր նախապայմանն է, որն անհրաժեշտ է պետության իշխանություններին՝ իրենց վարած տնտեսական քաղաքականության մեջ հաջողելու հարցում: Անցումային շրջանին բնորոշ հիմ-

նախնդիրների լուծումները պահանջում են այնպիսի քայլերի իրականացում, որոնք չեն խոչընդոտի շուկայական տնտեսության պայմաններում տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու բնակչության մոտիվացիայի առաջացմանը և տնտեսվարող սուբյեկտների միջև առողջ տնտեսական հարաբերությունների ձևավորմանը: Անհրաժեշտ է օգտագործել ոչ միայն տարբեր երկրներում կուտակված համապատասխան փորձը, այլև երկրի ներսում կատարել սոցիալ-հոգեբանական հետազոտություններ և տնտեսական քաղաքականությունն իրականացնել՝ հիմնվելով այդ հետազոտությունների արդյունքների վրա: Նման հետազոտությունների իրականացումն, ինչ խոսք, սոցիալական հոգեբանության խնդիր է:

Կիրառական սոցիալական հոգեբանության տեսանկյունից ՀՀ-ում արդիական է դառնում տնտեսության կազմակերպման և կառավարման գործընթացներին առնչվող այնպիսի երևույթների հետազոտումը, որոնք պայմանավորված են պետության ներսում առկա հասարակական միավորների (անհատ քաղաքացիների, ռեֆերենտալին խմբերի, հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների, էթնոսերի, ազգությունների) հոգեբանական առանձնահատկություններով: Հասարակության տարբեր շերտերի հոգեբանական առանձնահատկությունների հաշվառմամբ իրականացվող տնտեսական քաղաքականությունը կարող է նպաստել մեր երկրում ներպետական տնտեսական ներդաշնակ հարաբերությունների ձևավորմանը և տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից այդ հարաբերություններով պայմանավորված արդյունավետ տնտեսական վարքի դրսևորմանը: Այն իր հերթին կարող է կանխել տնտեսական հենքի վրա առաջացող և անտազոնիստական տարրեր պարունակող ներհասարակական բացասական երևույթների դրսևորմամբ ուղեկցվող սոցիալական շերտավորման գործընթացը՝ զերծ պահելով հասարակությանը քաղաքական ցնցումներից:

Տնտեսական վարքի դրսևորումների վերաբերյալ սոցիալ-հոգեբանական բնույթի հետազոտություններին նվիրված առաջին աշխատ-

տությունները հրատարակվեցին 20-րդ դարի սկիզբներին, որոնք հետագայում հիմք դրեցին հոգեբանության այնպիսի միջոլորտային ճյուղի զարգացմանը, ինչպիսին է տնտեսագիտական հոգեբանությունը: Դրանցից էին արևմտյան սոցիալական հոգեբանության հիմնադիրներից՝ ֆրանսիացի գիտնական Ժ. Տարդի և նրան հաջորդած Զ. Կատոնի, Հ. Բեքլերի, Տ. Վերլենի, Զ. Կոմմոնսի, Զ. Քլարկի և այլոց աշխատությունները: Արդյունքում, 20-րդ դարի 80-ականներին ձևավորվեցին տնտեսագիտական հոգեբանության տարբեր դպրոցներ (գերմանական, անգլիական, ամերիկյան, շվեյցարական, հետագայում՝ նաև ռուսական), որոնց ներկայացուցիչների (Ժ. Տիրոլ, Մ. Ռաբին, Դ. Կահնեման, Ա. Տվերսկի, Պ. Սլովիկ, Ա. Կիտով, Օ. Դեյնեկա, Վ. Սոկոլինսկի, Վ. Պոզնյակով, Ա. Կարնիշև, Վ. Պասիպանով, Ա. Վերիգին, Ա. Ժուրավյով և այլք) հետազոտություններում [2, 3, 4 և այլն] մեծ տեղ էր հատկացվում սպառողների և արտադրողների տնտեսական վարքի այն դրսևորումներին, որոնք պայմանավորված են նրանց պահանջմունքներով, ակնկալիքներով, ընտրանքներով, փոխհարաբերություններով: Սկզբնական շրջանի հետազոտությունները ելնում էին բիևնոլոգիստական՝ «ստիմուլ-ռեակցիա» կոնցեպտի վրա հենված «առավելագույն արդյունավետության» տնտեսագիտական սկզբունքից: Այս համատեքստում տնտեսական վարքի արդյունավետության չափանիշ համարելով նվազագույն միջոցներով առավելագույն շահույթ ստանալու մարդկային բնական մղումը՝ անհատի և սոցիալական խմբերի տնտեսական վարքի մեխանիզմները նույնականացվում էին հաշվիչ մեքենաների՝ ամբողջական տեղեկատվության վերլուծության հիման վրա իրականացվող գործողությունների մեխանիզմների հետ: Սակայն հետագա սոցիալ-հոգեբանական հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ հասարակական սուբյեկտների տնտեսական վարքի և հաշվիչ մեքենաների գործողությունների մեխանիզմները բնավ նույնական չեն: Ավելին, պարզվեց, որ տնտեսական սուբյեկտների վարքի հիմքում միշտ չէ, որ ընկած են կոգնիտիվ այնպիսի գործողությունները, որոնց նպատակը զուտ «չոր հաշ-

վարկների» վրա հենված առավելագույն եկամուտների ստացումն է: Պատահական չէ, որ մինչև XX դարի 90-ականների վերջը տնտեսագիտության տեսության մեջ ակտիվորեն զարգանում էր ամերիկացի տնտեսագետ Հ. Սայմոնի կողմից առաջադրված «սահմանափակ արդյունավետության» տեսությունը [5], որում մաթեմատիկական ճշգրիտ հաշվարկների վրա հենված ավանդական սուբստանցիոն արդյունավետության փոխարեն առաջ էր քաշվում «գործողությունների արդյունավետության» կոնցեպտը: Վերջինիս հիմքում տնտեսական սուբյեկտի (արտադրողի կամ սպառողի) կողմից այնպիսի լուծումների որոնումն էր, որոնք ի վիճակի են ապահովելու նրան բավարար և ձեռնտու արդյունքով: Այստեղ որպես գործոն բացահայտ ձևով հաշվի էր առնվում նաև անհատի ներքին կարողությունների (հիշողության, հաշվողական ընդունակությունների, գործողություններ կատարելու արագության, որոշումների ընդունման անհատական առանձնահատկությունների) սահմանափակ լինելը:

Կոգնիտիվ հոգեբանության ոլորտում հետագա հետազոտությունների արդյունքները տնտեսագետներին բերեցին այն համոզման, որ տնտեսական գործընթացներում ամեն ինչ չէ, որ իրականանում է արդյունավետության սկզբունքից բխող դիրքորոշումների և օրինաչափությունների հիման վրա, և որ տնտեսական վարքի դրսևորումների վրա դոմինանտ ազդեցություն կարող են ունենալ նաև հոգեբանական գործոնները: Տնտեսագետներն սկսեցին հաշվի նստել այն իրողության հետ, որ տնտեսական համակարգերում մարդը պետք է դիտվի ոչ միայն որպես տնտեսական հարաբերությունների ազդեցությունը կրող օբյեկտ, այլ նաև սուբյեկտ, ով իր անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններով պայմանավորված տնտեսական վարքով, կարող է լուրջ ազդեցություն ունենալ տնտեսական համակարգերի ներսում ընթացող գործընթացների վրա: Տնտեսագիտական տեսության ներսում աստիճանաբար ձևավորվեց այն տեսակետը, որ տնտեսական հիմնախնդիրները չի կարելի դիտարկել դրանց հոգեբանական նախադրյալներից կտրված: Ծնվեցին տար-

բեր տնտեսագիտական տեսություններ, իսկ դրանց ներսում՝ ուղղություններ («ռիսկային հեռանկարների», «վարքագծային տնտեսագիտության», «հեռանկարների տեսության» և այլն), որոնցում տնտեսական վարքն այս կամ այն չափով դիտվում էր որպես հոգեբանական գործոններով պայմանավորված եզրույթ: Կոգնիտիվ հոգեբանության հարցերով զբաղվող գիտնականների կողմից՝ որպես փորձարարական հետազոտության միջոց շրջանառության մեջ դրվեցին $[(x_1, p_1); (x_2, p_2); \dots; (x_n, p_n)]$ «ռիսկային հեռանկար» և

$$U(\bar{x}) = \sum_{i=1}^n u(x_i) p_i \text{ «ակնկալվող օգտակարության ֆունկցիոնալ» մա-}$$

թեմատիկական հասկացությունները [1, 6], որոնց օգնությամբ հնարավոր եղավ հետազոտել տնտեսական սուբյեկտների վարքի մաթեմատիկական մոդելները՝ ելնելով այդ մոդելների բնութագրիչ ֆունկցիաների վարքից և վիճակագրական թվային բնութագրիչներից: Տնտեսագիտական հոգեբանության ներսում լայն թափ ստացան այնպիսի հետազոտությունները, որոնք նվիրված են տնտեսական սուբյեկտների վարքի մոդելավորման հիմնահարցերին: Այսպես, սկսած 20-րդ դարի վերջերից տնտեսության կազմակերպման և կառավարման արդիականացման գործնական խնդիրներով պայմանավորված՝ տնտեսագիտական տեսություններում մեծ տեղ սկսեցին հատկացնել այնպիսի հետազոտություններին, որոնք առնչվում են տնտեսական սուբյեկտների հոգեբանական գործոններով պայմանավորված վարքի տարատեսակ դրսևորումներին: Այսօր ևս վիճակագրական տվյալների վերլուծություններից ելնելով՝ մաթեմատիկական մեթոդների գործադրմամբ կառուցվում, դիտարկվում են տնտեսական վարքի զանազան ստոխաստիկ մոդելներ, որոնց բնութագրիչ ֆունկցիաների վարքով պայմանավորված՝ փորձեր են արվում տեսական մակարդակում մշակել տնտեսության կառավարման արդյունավետ մեխանիզմներ: Այս ամենի արդյունքում հոգեբանական գիտության մեջ արդիական են դարձել այնպիսի հետազոտությունները, որոնք նվիր-

ված են տնտեսական սուբյեկտների անհատական և էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններով պայմանավորված տնտեսական վարքի մոդելների կառուցմանը, տնտեսական վարքի վրա հոգեբանական գործոնների ազդեցությունների վերլուծությանը: Պարզ է դառնում, որ տնտեսագիտական հոգեբանությունը, որպես միջոլորտային գիտություն, իր մեջ միավորում է ինչպես տնտեսագիտական, այնպես էլ սոցիալ-հոգեբանական գիտություններում առկա տեսական դրույթները, մեթոդաբանական սկզբունքներն ու մոտեցումները, փորձարարական հետազոտությունների արդյունքները: Ելնելով ՀՀ-ում հոգեբանական և տնտեսագիտական մտավոր ներուժի առկայությունից՝ վստահաբար կարելի է ասել, որ տնտեսագիտական հոգեբանության զարգացումը ՀՀ-ում անհրաժեշտություն է և մեծ հեռանկարներ ունի: Կարելի է հետազոտել տնտեսավարող սուբյեկտների ընկալման և գնահատման գործընթացների, մոտիվացվածության, վարքի և աշխատանքային գործունեության վրա անհատական-հոգեբանական և էթնոհոգեբանական այն գործոնների ազդեցությունները, որոնք կարող են պայմանավորել հասարակության յուրաքանչյուր անդամի ոչ միայն հասարակական-տնտեսական կյանքին ադապտացվելու, այլև տնտեսությունը զարգացնելու և այն արդյունավետ կառավարելու խնդիրները: Հոգեբանական երևույթները դիտելով որպես տնտեսության զարգացման վրա ազդող պատճառներ՝ փորձարարական ճանապարհով կարելի է պարզել, թե՛

- որոնք են սոցիոմշակութային և էթնոհոգեբանական այն հիմնական գործոնները, որ կարող են երկրում ձևավորել դասական հիմաստով շուկայական տնտեսությանը բնորոշ ներպետական տնտեսական հարաբերություններ և տնտեսական սուբյեկտների մեջ դրանց վրա հենված տնտեսական գործունեություն ծավալելու գիտակցական մոտիվացիաներ,

- ինչպիսի ազդեցություն կարող են ունենալ ողջ հասարակության տնտեսական վարքի (հետևաբար և՛ պետության տնտեսական քաղաքականության) վրա հասարակական յուրաքանչյուր միավորի

(անհատի, ռեֆերենտային խմբի, սոցիալական շերտի, էթնիկական միավորի) անհատական և էթնոհոգեբանական առանձնահատկությունները,

- որն է մեր հասարակության հոգեբանական առանձնահատկություններին համապատասխանող «արդյունավետ տնտեսական վարքի» այն համահասարակական մոդելը, որի թվային բնութագրիչներից ելնելով՝ կարելի է առաջանցիկ վիճակագրական հետևություններ կատարել երկրի տնտեսության զարգացման հեռանկարների և ուղղությունների վերաբերյալ:

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC PSYCHOLOGY AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

VOSKANYAN K. V.

International Scientific Educational Center of the National Academy of Sciences of Armenia, Yerevan, Armenia

ABSTRACT

The article emphasises the importance of the development of economic psychology in the Republic of Armenia as a branch of social psychology and interdisciplinary science. In this context it's necessary to conduct such experiments of socio-psychological nature, the results of which can be used in the development processes and effective management of the economy in the country.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Белянин А. В., Математическая психология как раздел экономической теории. //«Психология». Журнал Высшей школы экономики, 2004, т. 1, № 3, с. 106-128.
2. Беккер Г., Экономический анализ и человеческое поведение// Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории. М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
3. Журавлев А. Л., Экономическая психология в контексте современной психологической науки / А. Л. Журавлев. Проблемы экономической психологии. М.: Изд-во ИП РАН, 2004. с. 3-24.
4. Пасыпанова О. С., Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей. Монография. Калуга: Изд. КГУ им. К.Э.Циалковского, 2012, 296 с.
5. Саймон Г. А., Рациональность как процесс и продукт мышления. /THESIS, 1993, вып. 3, с. 16-38. (Herbert A. Simon. Rationality as Process and as Product of Thought. Richard T. Ely Lecture //© American Economic Review, May 1978, v. 68, no. 2, p.1-16. American Economic Association, 1978, Перевод д.э.н. К. Б. Козловой и М. А. Бланко.
6. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. J. Econometrica. V. 47. No. 2 Mar., 1979, pp. 263-291.